

32. The Social Studies Curriculum: purposes, problems and possibilities [Електронний ресурс] / [edited by] E. Wayne Ross. – 3rd ed. – New York: State University of New York Press, 2006. – 369 p. – Режим доступу : http://www.academia.edu/179168/The_Social_Studies_Curriculum_Purposes_Problems_and_Possibilities_3rd_Edition

33. Ullerstam L. The Erotic Minorities: a Swedish View. – L.: Calder & Boyars, 1967. – 146 p.

34. UN declaration on sexual orientation and gender identity (2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://en.wikisource.org/wiki/UN_declaration_on_sexual_orientation_and_gender_identity

УДК 32: 001. 891.3 (075. 8)

НАЦІОНАЛЬНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Воронянський О. В., к. і. н., професор, професор кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Воронянський О. В. Національний суверенітет: політологічний аспект

Здійснено аналіз політичного змісту категорії «національний суверенітет» із точки зору теорії політичних систем. Розглянуто проблему суб'єктності національного суверенітету та сфери його реалізації. Визначено, що політичні характеристики даної категорії відносяться не лише до сфери міжнародних відносин, а значною мірою детерміновані динамікою відносин суб'єктів влади в конкретній політичній системі. Автор доводить, що процес реалізації національного суверенітету носить конкурентний характер боротьби в суспільстві за вплив на прийняття державних рішень і в кінцевому підсумку – боротьби за державну владу. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціацію реальних суб'єктів політичної влади всередині нації.

Ключові слова: національний суверенітет, нація, ресурси влади, права громадян.

Voronianskyi O. V. National Sovereignty: Political Aspects

The analysis of the political content of the category of "national sovereignty" from the standpoint of the theory of political systems is conducted. The problem of subjectivity and scope of the implementation of national sovereignty was considered. It was determined that the political characteristics of this category are not only to the sphere of international relations, and largely deterministic dynamics of power relations of actors in the political system. The author argues that the process of implementing national sovereignty is the competitive nature of the struggle in society for the influence on the adoption of state decisions and, ultimately, the struggle for state power. This means the dependence of the category "national sovereignty" on the distribution of power resources in society, as well as the differentiation of real subjects of political power within the nation

Key words: national sovereignty, nation, power resources, the rights of citizens.

Процес розбудови сучасної української держави вимагає всебічних досліджень проблематики національного суверенітету як фундаментального елементу державотворення. Проблема національного суверенітету давно є предметом пильної уваги політологів, соціологів, юристів, філософів. Основні методологічні принципи її вивчення визначили дослідження таких класиків політико-правової думки, як Ж.-Ж. Руссо, Ф. Гізо, Ж. де Местр, Ж. Марітен, К. Шмітт. Розробці теорії національного суверенітету сприяли дослідження М. Вебера, Т. Веблена, Р. Даля, К.Дойча, М. Дюверже, К. Кребіла, Л. Опенгеймера, Т. Парсонса, Р. Хааса. В сучасній українській науковій літературі дана проблематика підіймалася в працях В. Гапотія, В. Кременя, М. Розумного, Н. Палієнка, Ю. Тарана, А. Ященко та ін.

Незважаючи на те, що поняття «національний суверенітет» виникло ще в XVIII столітті, серед дослідників досі немає однозначної оцінки цієї категорії, її сутності та змісту. У сучасній науковій літературі паралельно вживаються три категорії: народний суверенітет, національний суверенітет та суверенітет нації. Під поняттям народний суверенітет розуміється повновладдя народу. Це передбачає, що народ, який виражає свою волю через вибори та референдуми є джерелом державної влади. У свою чергу, вважається, що держава є політичною організацією нації, яка є політично організованим народом. Звідси паралельне вживання термінів «держава» і «нація» в західній науковій думці та політичній практиці. Зазначимо, що класична західна політична наука використовує категорії національного і державного суверенітету як синоніми [1]. Так, посилаючись на дану практику, автори Національної доповіді «Національний суверенітет України в умовах глобалізації» за 2011 рік, виходячи з того, що прикметник «національний» має бути застосований до того суверенітету, носієм якого виступає національна держава (нація-держава), взагалі пропонують вважати поняття «національний суверенітет» тотожним поняттю «державний суверенітет» [2, с.8].

Дефініція «народ» при цьому означає просто населення, не маючи ніякого політичного забарвлення. Оскільки володіння соціально-економічними і політичними засобами для реальної участі в управлінні справами суспільства і держави передбачає саме організованість суб'єкта суверенітету, ця дефініція не може бути придатною

для його наукового опису. Таким чином, поняття «суверенітет народу» є менш точним, ніж поняття «суверенітет нації» і може бути викресленим з площини політологічного аналізу.

Аналіз останніх джерел і публікацій свідчить, що природа національного суверенітету вітчизняними дослідниками розглядається переважно в контексті міжнародних відносин [3; 4]. При цьому поняття «національний суверенітет», як правило, зводиться до відомого права нації на самовизначення [5, с. 186; 6, с. 82], хоча вже з самого поняття «нація» (котра незалежно від свого етнічного змісту є у будь-якому випадку асоціацією політично суб'єктних громадян) витікає необхідність розглядати національний суверенітет як верховну колективну владу громадян-членів нації у власній політичній організації – державі національного типу. Звідси представляється, що дефініції «національний суверенітет» і «суверенітет нації» є релевантними і фактично описують один і той же феномен. Однак жорстке визначення нації як суб'єкта суверенітету передбачає стабільну агрегацію її політичного інтересу і політичну єдність, що не підтверджується емпіричними дослідженнями. Тому, на нашу думку, доцільніше використовувати термін «національний суверенітет», як такий, що менш жорстко окреслює суб'єктність.

Проблема ж реалізації основної характеристики нації як сукупності політично суб'єктних громадян, що здійснюють колективні національні інтереси через механізм власної політичної організації – національної держави виводиться за рамки досліджень. У вітчизняній же науці національний суверенітет розглядається більш вузько, зводячись в основному до права нації на самовизначення. До того ж сама нація українськими політологами традиційно розглядається як цілісний суб'єкт політичної діяльності, в її складі не виділяються соціальні групи з антагоністичними інтересами [3; 7].

У процесі розбудови сучасної суверенної української держави категорія «національний суверенітет» в політичному і медійному просторі використовувалася неодноразово, перш за все як стратегічна мета державотворення. Ряд дослідників визначає вказану категорію лише як декларативний принцип, який не має юридичної сили. У той же час значна частина науковців відзначають глибоку ідеологічну сутність цього інституту і його практичну цінність. Проте навіть за чверть століття формування української політичної системи концепт національного суверенітету не отримав ні адекватного політологічного аналізу, ні навіть юридичного визначення. Тим самим, актуальність обраної теми визначається науковою невизначеністю категорії «національний суверенітет» і практичними проблемами та перспективами його реалізації в процесі формування сучасної української державності, насамперед з точки зору політології.

У результаті категорія національного суверенітету в українському політологічному дискурсі представляється скоріше як ідеальна модель, ніж як реальний елемент політичних відносин.

Метою даної статті є розгляд категорії національного суверенітету як внутрішньої характеристики політичної системи суспільства.

Для цього необхідно: по-перше, визначити політичний зміст поняття нації; по-друге, уточнити суб'єктність національного суверенітету і механізм його реалізації.

У західній політичній думці домінує розгляд нації насамперед як політичної категорії, в той час як українські вчені до цих пір використовують прийнятий в радянській науці етніцистський підхід. Однак, незважаючи на відмінності в поглядах на порядок формування національних спільнот (як біологічних або як культурно-історичних), практично всі дослідники головною особливістю нації вважають її політичну (державну) суб'єктність [5; 8; 9; 10; 11].

Отже, базовою політичною характеристикою нації є те, що саме члени нації являються політично суб'єктними громадянами держави, володіючи колективним монопольним правом на використання її механізму. Класичним прикладом даного підходу можна вважати визначення К. Дойча: «нація – це народ, який володіє державою» [12, с.330]. Таким чином, нація визначається як основний державотворчий елемент, джерело державної влади і носій державного суверенітету. Звідси взаємопов'язаність категорій суверенітету держави і суверенітету нації – національний суверенітет реалізується за допомогою державного.

У той же час зводити ці поняття воедино було б спрощенням. До необхідності відокремлювати суверенітет держави як владного механізму від суверенітету носія державної влади прийшов ще Гуго Гроцій [13]. У випадку з нацією як колективним носієм суверенітету це положення ускладнюється проблематикою єдності політичної волі та інтересів у індивідів і соціальних груп, з яких вона складається. У дійсності конкретні відносини панування-підкорення (у тому числі й суверенітет як один із елементів цих відносин) формуються розстановкою сил і співвідношенням ресурсів влади, які реально складаються в даному суспільстві. Це є одним з основних положень теорії політичних систем. Звідси випливає, що національний суверенітет не є категорією з незмінними характеристиками, він складається і еволюціонує в результаті повсякденної діяльності суб'єктів політичної влади.

Сучасна наукова думка давно прийняла той факт, що сама необхідність державної організації актуалізується наявністю в суспільстві антагоністичних протиріч, при яких соціальна стабільність може підтримуватися тільки за допомогою системного насильства. В основі цих протиріч, згідно класичної теорії політичних систем, лежить конкурентна боротьба за розпорядження доступними для даного суспільства ресурсами і цінностями [14]. Держава як основний механізм контролю над їх розподілом, є об'єктом впливу з боку тих угруповань і соціальних груп, які володіють достатньою концентрацією ресурсів для впливу на прийняття державних рішень.

Таким чином, процес реалізації національного суверенітету носить конкурентний характер боротьби в самому суспільстві за вплив на прийняття державних рішень і в кінцевому підсумку – боротьби за державну владу. Це означає залежність категорії «національний суверенітет» від розподілу ресурсів влади в суспільстві, а також передбачає диференціювання реальних суб'єктів політичної влади всередині нації (фракцій національної еліти, включаючи угруповання контр-еліти). Політичні еліти, просуваючи свої специфічні інтереси через політичну систему, намагаються надати їм характеру загальнонаціональних для того, щоб у боротьбі з конкуруючими

угрупованнями заручитися підтримкою більшості або хоча б частини нації. Прийшовши до державної влади, правляче угруповання використовує суверенітет національної держави для задоволення власних інтересів, котрі далеко не завжди і не в усьому збігаються з інтересами як нації, так і держави. При цьому гасло національного суверенітету використовується цим угрупованням як засіб мобілізації в своїх інтересах ресурсів громадян та переконання їх у тому, що здійснюваний ним порядок розподілу ресурсів у суспільстві відповідає інтересам всіх членів нації.

Зрозуміло, що відчужена від суспільства й зосереджена в руках правлячої еліти (яка позиціонує себе як національна) верховна влада ні в якій мірі не може бути віднесена до категорії «національний суверенітет», оскільки останній є невідчужуваною характеристикою всієї нації в цілому. Для реального забезпечення національного суверенітету необхідне створення рівності умов доступу до центрів прийняття і виконання рішень, що в рамках механізму держави неможливо за визначенням. Механізми політичної участі формуються не в рамках держави, а в рамках громадянського суспільства, реалізуючи вплив різних соціальних груп на державу. Звідси в якості інституційних механізмів реалізації національного суверенітету необхідно розглядати всі політичні організації та рухи даної нації, а також угруповання, чия діяльність носить політичний характер. Проте жоден з політичних інститутів суспільства не має права монополізувати процес реалізації національного суверенітету, оскільки останній є невідчужуваною характеристикою всієї нації в цілому, а не окремих її частин (навіть таких, як більшість населення, політичні еліти чи персональний склад вищих органів державної влади).

Можливість реалізації суверенних прав кожного члена нації залежить від ступеня його впливу на прийняття державних рішень, які визначають порядок доступу до ресурсів і цінностей для членів даного суспільства. Для забезпечення такого впливу національна держава повинна визначити правові норми та інституційний механізм реалізації політичних прав своїх громадян. Враховуючи, що реальне здійснення політичних прав неможливе без забезпечення громадян ресурсами влади, громадянські права повинні бути підкріплені всіма видами таких ресурсів. Тобто права громадян повинні включати їх прерогативи не лише в політичній, але й в економічній, інформаційній, культурній та духовній сферах життя даного суспільства.

Звідси випливає, що метою інституційно-правового захисту національного суверенітету є, з одного боку, закріплення такого порядку розподілу ресурсів у суспільстві, який забезпечував би рівноправний доступ до державної влади для всіх членів нації. З іншого боку – захист монополюючого права даної нації на доступ до управління власною національною державою і на політичний контроль певної території, яку ця держава охоплює своєю владою. Останнє передбачає не тільки відсікання від безпосереднього доступу до центрів прийняття державних рішень «позанаціональних» елементів (частини населення, що не входить до складу нації, транснаціональних корпорацій, наднаціональних суб'єктів влади, інших держав), але і недопущення узурпації державної влади будь-якою частиною нації.

Таким чином, сам концепт національного суверенітету передбачає наявність двох груп протиріч:

- між орієнтацією на домінування громадських і державних інтересів над інтересами особистості та потребою забезпечення індивідуальних прав і свобод кожного члена нації;
- між принципом демократизму та потребою забезпечення панівного політичного статусу державотворчої нації, що передбачає як політичну, так і економічну та духовну неповноправність населення, що не входить до складу нації.

Дані протиріччя характерні для всіх політичних систем, де існує національний тип держави, оскільки їх джерелом є сам принцип побудови національної держави як політичної організації окремої закритої спільноти. Без їх існування національний суверенітет як політико-правова категорія не мав би актуальності, оскільки суспільство без такого роду протиріч не потребує владного врегулювання відносин, які виникають у їх результаті. Конкретний зміст національного суверенітету визначається змістом економічних, політичних, правових та культурних відносин, які виникають з приводу реалізації інтересів громадянина, нації та держави в рамках даного суспільства та його історично сформованої політичної системи, а також в сфері міжнародних відносин.

Таким чином, правове оформлення національного суверенітету представляє собою процес легітимації саме національних інтересів, реалізації громадянських прав як монополії даної нації на політичну владу на даній території, народовладдя для даної конкретної нації, забезпечення незалежності та стабільності державної влади і територіальної цілісності даної національної держави.

З цього випливає, як мінімум, три висновки щодо політичних характеристик національного суверенітету. По-перше, сферою і механізмом його здійснення є не тільки держава, але і вся політична система даного суспільства. По-друге, суб'єктами національного суверенітету є: громадянин як політично суб'єктний член нації, нація як спільнота політично повноправних громадян і національна держава як механізм вираження політичної волі громадян-членів нації. По-третє, реальне наповнення змісту категорії «національний суверенітет» відображає ступінь участі основної маси членів нації у здійсненні політичної влади через різні форми демократії. Відображенням національного суверенітету, його результатом є ступінь здійснення індивідуальних і групових прав членів нації – не тільки політичних і культурних, а й економічних. Таким чином, базову функцію національного суверенітету можна визначити як реальне забезпечення всього комплексу прав і свобод спільноти громадян національної держави – нації як колективного суверену.

Бібліографічний список:

1. Таран Ю. Національні держави в сучасному світі {http://dialogs.org.ua/project_ua_full.php?m_id=1055}
2. Національний суверенітет України в умовах глобалізації: національна доповідь. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – 112 с.

3. Гапотій В. Д. Теоретичні та практичні аспекти суверенітету народу, нації та держави : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2005– 17 с.
4. Каменка Ю. Політичний націоналізм: еволюція ідеї / Юджин Каменка // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий] – К.: Смолоскип, 2006. – С. 89-103.
5. Політологія: Підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.Г. Кремень, В.П. Андрущенко, В.Г. Воронкова, А.О. Лузан, В.І. Полуріз. – К.: Альтерпрес, 2002. – 612 с.
6. Національний суверенітет та національне самовизначення: питання теорії та український досвід // Колісник В. П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти. – Х., 2003. – С. 53–87.
7. Троян І. Державний суверенітет як політологічна категорія: сутність, характеристики, особливості трансформації / І. Троян // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: [збірник наукових праць]. Вип. 22 / НАН України, Інститут народознавства, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, Національний університет "Львівська політехніка"; [редкол.: Я. Ісаєвич (голова) та ін.]. - Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2010. - 162 с. - С. 130-136.
8. Кон Г. Західний і східний націоналізм / Ганс Кон // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий] – К.: Смолоскип, 2006. – С. 479-482.
9. Тишков В. А. О нации и национализме // Свободная мысль. – 1996. – № 3. – С. 31-37.
10. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації / Д.Шнаппер [пер. з французької Р. В. Мардера] – Харків: Фоліо, 2007. – 223 с. – С. 29.
11. Ян Э. Государственное и этническое понимание нации: противоречия и сходство / Э. Ян // Полис. – 2000. – №1. – С. 114-122.
12. Дойч Карл. Народи, нація та комунікація / Карл Дойч // Націоналізм: Теорії нації та націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Гелнера [антологія; упоряд. О. Проценко, В. Лісовий] – К.: Смолоскип, 2006. – С. 327-334.
13. Гроций Гуго. О праве войны и мира / Гуго Гроций. – Москва: Фазтон, 1994. – С.296.
14. Истон Д. Категории системного анализа политики / Д. Истон // Политология: Хрестоматия. – Москва: Гардарики, 2000. – 468 с. – С.138-154.

УДК 321.011:341.231

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ У ПРАЦЯХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ФІЛОСОФІВ XVII–XVIII СТОЛІТЬ

Моїсеєва Н. І., доктор філософії, доцент, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Філософія людського спілкування» та соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка (Україна)

Моїсеєва Н. І. Ідея національного суверенітету у працях європейських філософів XVII–XVIII століть

Розглянуто еволюцію поняття «національний суверенітет» у працях європейських філософів XVII–XVIII століть з точки зору політичної філософії. Показано, що відокремлення процесу здійснення влади від власності на неї сприяла розвитку поглядів на неї як на абстрактний інститут, що асоціюється не з конкретною особою, а із державою. Поступово розуміння суверенітету як абсолютної, нічим не зв'язаної політичної влади, трансформувалося в сторону його все більшого обмеження. Це стало загальною тенденцією гуманістичного напрямку в розвитку інтерпретації проблеми політичної влади.

Ключові слова: національний суверенітет, теорія суспільного договору, національна держава.

Moseseva N. I. The idea of national sovereignty in the works of European philosophers of the XVII-XVIII centuries

The evolution of the concept of "national sovereignty" in the works of European philosophers of the XVII-XVIII centuries from the point of view of political philosophy is considered. It was shown that the separation of the process of exercising power from ownership on it contributed to the development of views on it as an abstract institute, which is associated not with a concrete person, but with the state. Gradually, the understanding of sovereignty as an absolute, unconnected political power, was transformed into an increasingly restrictive one. This became the general tendency of the humanistic direction in the development of the interpretation of the problem of political power.

Key words: national sovereignty, theory of social contract, national state.

Розроблені європейськими філософами епохи становлення безстанового суспільства ідеї національного суверенітету, що покликані були замінити собою концепт суверенітету монарха, заклали підвалини сучасної політичної думки та конституційного права як її нормативно-правового оформлення. Вказана обставина зумовлює незмінний інтерес науковців багатьох галузей науки до вивчення цих ідей. В сучасній українській науковій